

A MAGYAR ÓRA

A MIKOR FELMERÜLT a legújabb sajtótörvény terve, az egyik újságíró kesernyésen jegyezte meg, hogy az utóbbi időben semmit sem reformáltak annyiszor a középiskolát kivéve, mint a sajtót. A keserv érthető, mert reformok szenvedő alanyának lenni, mindennek nevezhető, csak kellemes állapotnak nem. De nagy objektivitásra vall, hogy még keserűségében is elismerte az újságíró, hogy van, akinek még rosszabb. Ha a kívülálló hidegségével nézzük a két intézményt, be kell látnunk: érthető, hogy éppen a sajtót és a középiskolát veszi legtöbbször célba napjaink újtó kedve. A sajtón és a középiskolán keresztül éppen a közvélemény legfontosabb tényezője, az úgynevezett művelt középosztály gondolkodása alakítható. Érthető tehát, hogy a különféle országok különféle kormányai különösen ezt a két intézményt reformálgatják.

Ritkán fordul elő, hogy közoktatásügyi kérdésekkel hivatalos körökön kívül is annyit foglalkozzanak, mint napjainkban. Újabban két könyv is jelent meg, amely ilyenféle kérdésekkel foglalkozott: Karácsony Sándoré (A magyar észjárás és közoktatásügyünk reformja) és Makkai Sándoré

(Tudománnyal és fegyverrel). Mindkettő elvont elméletekben gazdag. Ebből ered legtöbb erénye és hibája. Abban azonban egyet ért mind a kettő, hogy a középosztályban keresi azt a bizonyos archimedesi pontot, amelyből kiindulva a magyar társadalom betegségeit gyógyítani lehetne. Karácsony Sándor így foglalja össze véleményét (szofokráciának a legmagasabb műveltségű társadalmi réteget nevezi): „a magyar vállalkozás, a Duna két partján elterülő geográfiai téren eltöltött több mint ezeréves történelmi sorsközösség kettős jellegű: európai és ázsiai. Az európaiságot a szofokrácia adja, — nem lehet, nem szabad a felső néposztály életstílusában semminek lenni, ami ázsiai — az ázsiai jelleget az alsó néposztály őrzi meg — nem lehet, nem szabad az alsó néposztály élettartalmában semminek lenni, ami európai. Mihelyt felső néposztályunk valami miatt elázsiasodik, kész az elmaradottság veszedelme, mihelyt alsó néposztályunk feladja ázsiai magatartását, elmerül az európai népek tengerében... A szofokrácia kultúrájának gyökereszakadtsága és az alsó néposztálybeli kultúra stagnálása a középosztályban, mint a másik két osztály relációjában manifesztálódik. Nem stagnálna az alsó néposztály kultúrája, ha a középosztály új hatásokat közvetítene saját-magán keresztül feléje és nem volna gyökeretlen szofokráciánk kultúrája, ha megint csak a középosztály táplálná alulról, az alsó néposztály gyökereiből, az őstalaj tartalmából.”¹

Makkai Sándor nem beszél Európa és Ázsia ellentétéről, viszont a megoldást kifejezetten az iskolától várja: „az iskolarendszernek nemcsak át kell hidalnia, de teljesen meg kell semmisítenie a magyar műveltség mai kettősségét, amely egy elnyomott, titkos életre kényszerített, legfennebb különlegesség gyanánt elismert ősi, népi műveltség és az idegen származású, kívülről és felülről terjesztett magas műveltség összeforrti nem képes ellentétében nyilvánul meg. Mai iskolai politikánk a népi örökséget csaknem teljesen figyelmen kívül hagyva, nem reá, mint ősalapra építi fel a népoktatás tervét és munkáját, hanem a magasabb társadalmi rétegek nemzetközi ismeretanyagát akarja népszerűsíteni s felhígított alakjában népi műveltséggé tenni... az alaphiba folytán a magasabb iskolák munkájában sem jelenhetvén meg ez a népi örökség, a magyar értelmiség műveltsége is gyökeretlen marad s nem érvényesülhet benne és általa az igazi nemzeti létérdek szolgálata. Hasonló gondolatokkal foglalkozik a nemrég elhunyt Györffy István utolsó könyve is, amelyet a Magyar Szemle már ismertetett.

E vélemények egy-egy eleme valószínűleg túlzás. A tetszetősen egyszerű tételek gyanúsak, így az is, hogy a magasabb műveltség teljesen idegen eredetű, a népi kultúra pedig teljesen magyar, vagy ázsiai. A legmagasabb műveltségű rétegekben is sajátosan magyar ízlési és gondolkodást formák elemezhetők ki, viszont a legprimitívebb népi szokásról vagy meséről is kiderülhet, amint néhányszor már ki is derült, hogy valamelyik szomszédtól származott hozzánk. Az elmúlt tanévben a Pázmány-Egyetem magyarságtudományi intézete által rendezett előadássorozatban a legkitűnőbb szakemberek mutatták be a népi és „úri“ műveltség összefüggéseinek keresztül a magyar nemzeti kultúra egységét.¹

Viszont igaz az is, hogy a középosztály és a magasabb réteg a népi kultúrától valóban eltávolodott. Ennek kártékony hatása nyilvánvaló és ezen akar segíteni minden tetszetős elmélet nélkül Ortutay Gyula. A „Magyar Szemle“ ez évi márciusi számában megjelent tanulmánya szintén a középiskolán keresztül akarja a középosztály kultúráját néprajzi elemekkel gazdagítani. A gondolat vitathatatlanul helyes. Bizonyos, hogy jelentékeny mértékben hozzájárulhat széteső társadalmunk egységesítéséhez. A gyakorlati megvalósítást is látszólag talpraesetten képzelel el Ortutay. Nem kíván külön tantárgyat a középiskolában, tanítóképzőben a néprajz számára, hanem „a néprajz legyen minden magyar vonatkozású tantárgynak szerves része: történelemnek, földrajznak, magyar nyelvtani és irodalmi tantárgyainknak“.

¹ Tudomásunk szerint az előadások rövidesen nyomtatásban megjelennek. *Szerk.*

A különböző reformjavaslatok Karácsony Sándortól Makkai Sándoron keresztül Ortutay Gyuláig mind azt célozzák, hogy nemzetibbé, magyarabbá tegyék a középszintű műveltségét. Itt a törvényhozás bizonyos mértékben megelőzte a közvéleményt. Az 1934: XI. t.-c.-en alapuló reform, amelyet azóta a különböző miniszteri rendeletek életbe is léptettek, szintén ezt vallotta alapelveként. A törvény szövege, az új tanterv és a kiegészítő utasítások, a törvényhozás vitájában elhangzott miniszteri nyilatkozatok egyaránt kiemelték az új középiskola nemzeti jellegét. Minden tantárgynak szolgálnia kell a nemzeti gondolatot, különösen azonban a latinnak, éneknek, rajznak, földrajznak és végül a két elsősorban nemzeti tárgynak: a történelemnek, meg a magyar nyelv és irodalomnak.

A történelem anyagát az új tanterv úgy osztotta el, hogy a sok kísérletezés után valószínűleg hosszú időre megnyugvást hoz majd. A III. osztályban szemléletes és elbeszélő formában tekintik át a magyar történelmet. A IV. osztály anyaga a világtörténelem a magyarok fel-tűnéséig. Az V. osztály a francia forradalomig halad, a VI. az utolsó másfél század eseményeivel foglalkozik. A magyar történelem megkapja a két felső osztályt, s így végre meg tud majd felelni a kívánalmaknak.

A nemzeti gondolat ébrentartására és fejlesztésére legalkalmasabb tárgy a magyar nyelv és irodalom. Érdekes, hogy amikor az új utasítások a tanítás céljával foglalkoznak, ezt határozottan nem említik meg. „A magyar nyelvi és irodalmi oktatásnak — mondják az Utasítások — négy feladata van: szerettesse meg a tanulókkal a magyar szót, hogy a komoly és értékes irodalmi olvasmány állandó lelki szükségletüké váljék; élményszerűen adja át nekik azokat az erkölcsi tapasztalatokat, melyek az olvasmányokkal kapcsolatosak; mutassa meg azokat az eszközöket, melyek az irodalmi alkotás művelt élvezését lehetővé teszik; tudatosítsa nyelvünknek szóban és írásban magyar, művelt emberhez illő használatát/. Egyik feltűnő vonása e célmegjelölésnek éppen az említett hiány. Ezzel talán mérsékli az új irodalomtanítás azt a retorikus és üres szövegekben elpuffogó álhazafiságot, amely jóval többet ártott, mint használt a századforduló idején.

Helyette nemzeti sajátosságainknak: a magyar léleknek, ember- és világ-szemléletnek a nagy alkotásokban, írói egyéniségekben, az irodalom történeti folyamatában tükröződő képét akarja megismertetni és megszerettetni. A tanítás középpontjába az irodalmi szöveg olvasatosa és elemzése kerül. Elmaradnak a régi, már nehezen felfrissíthető elméleti konstrukciók. A stilsztika, retorika és poétika helyett a IV. osztályban a Toldival kapcsolatban a magyar élet keresztmetszetét, V.-ben a magyar szellem fejlődésének hosszmetsetét (történelmi érzék fejlesztése), VI.-ban nagy írói egyéniségek (Vörösmarty, Petőfi, Jókai, Arany) irodalmi jelentőségét ismertetik meg az olvasmányok. Megkívánják még az utasítások azt is, hogy a tanulók megismerkedjenek a magyar tanulmány és bírálat jelentékenyebb termékeivel. A régebbi utasításokból átvesszik az olvasmánytárgyalásra vonatkozó minta-szerű útmutatást.

Mindez azt bizonyítja, hogy végre a középiskolában is helyet kap az irodalomtudomány régi, nemes hagyománya amely a klasszikus-tanulmányokban virágzott ki. Egy Gyulai Pál, Kemény Zsigmond, Péterfy Jenő, Riedl Frigyes remek elemző művészete, lélektani elmélyedése, ép erkölcsi érzéke, világos ítéletei és az irodalmi alkotáshoz simuló alázata lehet a középiskolai irodalmi oktatás gerince.

Így talán elérhető lesz az is, hogy a magyar lélek mélyebb ismerete mellett a magyar irodalomtól kapják a tanulók az első öntudatos műélvezetet is, aminek fel nem becsülhető hatása lenne műveltségünk kialakításában. Talán el lehet kerülni azt a ferde és erősen elterjedt felfogást, hogy a magyar irodalommal csak hazafiságból kell foglalkozni. Eddig a középiskola alig gondolt arra, hogy irodalmunknak művészi értékei is vannak, amelyek a leg-tisztább élvezetet nyújtják annak, aki tárt lélekkel közeledik hozzájuk.

Az Utasításokban olyan részleteket is találunk; amelyek összhangban vannak Ortutay Gyula gondolatmenetével és remélni engedik, hogy a néprajzi oktatás kiterjesztésének gondolatát melegen fogadják hivatalos helyen is. A IV. osztály olvasmányanyaga — mint már láttuk — a magyar életet mutatja be. Ebbe beletartozik a népelet is. „A költői néphagyományba — mondják az Utasítások — népdalok, népballadák, népmesék (tájnyelvi szövegben) vezetnek be.“ Ha felemelnék a heti órák számát, itt lehetne felhasználni azt a már száz hanglemezzel rúgó értékes gyűjteményt, amelyet Ortutay említ, addig is, míg rendszeresen a kérdés meg nem oldódik.

Az Utasítások „Lélekformálás“ című fejezetében pedig a következő sorokat olvassuk: „A munka célja a népi közösségtudat állandó növelése. Tudnunk kell, hogy a város és a falu között a magyar életben óriási a távolság. Nevelői ráhatásunk igyekezzék a távolság csökkentésére s a két életmód értékeinek egymáshoz való közelítésére. Céltudatos munkával faragjuk le azt a fölényt, mely főképpen a nagyvárosi gyermekekben él és a magyar paraszt életét az olcsó humor szemüvegén át nézi. A vidéken fokozzuk az önérték tudatát, egyúttal pedig a bizalmat is ama másik életforma képviselői iránt.“

Mindent egybevetve az új tanterv és utasítások talán éppen a magyar nyelv és irodalom tanításában jelent legnagyobb változást. Az alapfeltétel azonban az alaposan képzett tanár. Maga a tanárság is érzi, hogy most új és nagy feladatok várnak rá. Legjobban mutatja ezt a legutóbb (1938 júliusában) megrendezett szüniidei továbbképző magyar nyelvi és irodalmi tanfolyam példátlan sikere. Több mint száz hallgatója közül többen saját költségükön vettek részt a tanfolyamon és a jelentkezés olyan nagy tömegű volt, hogy a vezetőség el is határozta, legközelebb ismét magyar nyelvi és irodalmi tanfolyamot hirdet. A történelmi események megakadályozták a jó szándék megvalósítását.

Talán nem volt fölösleges ismertetni a már megvalósított reformot, amely a nemzeti gondolkodást és az irodalmon keresztül a magyar önismertet is kielégítően szolgálja. Kielégítően és egyúttal — azt hiszem — olyan mértékben is, amelyet bajos lenne fokozni. Valószínűleg vannak tüzesebb hazafiak, akik több érzelmi elemet vegyítenének a magyar irodalom tanításába, ismét mások ilyen vagy olyan gondolat hatásosabb kidomborítását tartanák szükségesnek: ez azonban mindig így lesz. Sem a Tanterv, sem az Utasítások nem lehetnek egyéniek, tehát olyan színesek sem, mint egy-egy író műve, de nem is ez a hivatásuk. Az egyéni színeket, az élet melegségét a tanító tanártól kapják, a hivatalos útmutatás feladata csak az lehet, hogy túlságosan részletes előírásokkal és szabályozásokkal ne irtsa ki ezt a lehetőséget.

Az irodalomtanítás akkor éri el igazi célját, ha el tud mélyülni, ha a jelentékenyebb szálakat fel tudja gombolyítani, amelyek egy-egy mű elemzésénél megragadják a tanulók lelkét. Ehhez elsősorban idő kell. Másodsorban azonban szükséges lenne annak a gondolatnak világos kidomborítása is, hogy az irodalomismeret elsősorban minőségi, csak másodsorban mennyiségi probléma. Talán valami olyanféle rendelkezés vezetne leginkább célhoz, amely lehetővé tenné, vagy a jobb tanulóktól meg is kívánná, hogy az érettségi vizsgálatokon elemezni tudjanak egy-egy olyan költeményt, vagy prózai részletet, amelyet az iskolában nem tárgyaltak meg tüzetesebben.

Az eddigi gondolkodással szemben, amely például a könyv nélkül megtanulandó verseknek csak a minimumát írta elő, a felső határ megállapítását pedig a tanárookra bízta (volt olyan versenyvizsga, amelyen az egész Petőfit kellett könyv nélkül tudni a nyertesnek!), nagy haladást jelent a házi olvasmányok mérsékelt száma és ennek rögzítése a III. osztálytól kezdve. Nem alaptalanul tartok attól, hogy ezen a téren az eddigi rendelkezések nem lesznek kielégítőek. Korunk a mennyiséget, a nagy számokat szerfölött tiszteli. Természetes, hogy ettől a babonás számkultusztól a közép-európai népek tudatába a legmélyebben belevésődtek. Amidőn a

iskola sem tud szabadulni. A legtöbb törekvő tanár ambíciója az, hogy nagy íróinktól mennél többet olvastasson, vagy mennél több jelentéktelen íróval tömjé a tanulók fejét.

A mennyiséget könnyű ellenőrizni, a minőség ellenőrzéséhez pedig alapos irodalmi műveltség kellene. Sokat olvastatni heti három órában nem lehet, tehát az Utasítások hasznos tanácsokban gazdag részlete az olvasmánytárgyalásról: írott malaszt marad. A nagy tömeg megemésztetlen olvasmány kisebb-nagyobb csömört okoz és érettségi után a fiatal embernek — immár a középosztály egyik tagjának — egy tömeg név, vers- és regényeim, meg unalmas órák jutnak eszébe. Ahogyan Horváth János mondta: „A tanár Sámbar Mátyásról magyarázott: növendékei a pad alatt már Adyt olvasták/. De „Sámbar Mátyás“ az is, ha Petőfi, Arany vagy akár Ady legszebb versei közül hatot-hetet zsúfolunk össze félórára.

Ez a veszedelem alulról fenyegeti a magyar irodalmi oktatást. Tanárképzésünkben hiányzik intézményes biztosítása annak, hogy aki oklevelet kap, a művet elemezni, a műélvezést tudatosítani tudja. Ha valaki olyan szempontból vizsgálná a magyar tanárokat, hány tudja megmondani, egy-egy költemény miért szép, és korának meg költőjének milyen jellegzetes tulajdonságait árulja el, ijesztő eredményre jutna. Aki mégis tudja, szinte véletlenül jut „tudományához“. Hajlama, olvasmányai, egy-egy egyetemi óra vagy szemináriumi gyakorlat ébreszthette fel érdeklődését, ami aztán nem is múlik el még a tanárvizsgák adathalmazó, elsekélyesítő hatása ellenére sem.

A másik veszedelem kívülről fenyegeti az irodalmi oktatást. A középiskolában egy tárgy gyengítésének leghatásosabb módja a heti órák számának csökkentése vagy a teendők túlzásúfolása. Ha sokirányú az oktatás, megvan az a veszedelem, hogy a sok bába között elvész a gyerek. A magyar nyelv és irodalom tanítása — mint már a neve is mutatja — eredetileg is kétirányú: nyelvi és irodalmi. Az irodalmi oktatás megint két ágra szakad: olvasmánytárgyalásra és irodalomelméletre. Az új tanterv a világirodalom remekműveinek és néhány jelesebb tanulmánynak ismertetését is megkívánja. A már meglevő természetes megosztódás mellett ez két újabb követelmény, amely a munkát és érdeklődést tovább aprózza. Mindkét újítás mellett nyomós érvek hozhatók fel, alapjában véve nem is kifogásolhatók, csak fokozzák a veszedelmet, hogy elterelődik a figyelem a lényegről: az olvasmánytárgyalásról.

Napjainkban, a nemzeti szellem örvendetes újjászületésekor az érdeklődés fokozódik a középiskolai nemzeti tárgyak, különösen a magyar nyelv és irodalom iránt. Ennek az örvendetes fellángolásnak veszedelme is van. Annyi kívánság szegeződik a hivatalos intéző körök felé, amennyit lehetetlen kielégíteni. Ilyen kívánság Ortutay Gyuláé is. A mondottak után fölösleges bizonyítgatni, hogy a már amúgy is sokirányú érdeklődést a magyar irodalom középiskolai oktatásában káros lenne tovább aprózni.

Az Ortutay által felvetett gondolat annál veszedelmesebb, mert vitathatatlanul tetszetős. Néprajztudományunk újabb fejlődése — s ebben Ortutaynak is nagy szerepe van — olyan arányú, hogy megérett a középiskolába való bevezetésre. Nemzetpolitikai, társadalmi megfontolások is sürgetik a gondolat megvalósítását. Ahogyan az Utasítások hivatalos szövege mondja: „a város és a falu között a magyar életben óriási a távolság“. Az ország lakosságának többsége falun él, tehát a közoktatásnak sürgős feladata, hogy ezt az óriási távolságot csökkentse minden alkalmas eszközzel. Egyik legalkalmasabb eszköz a néprajz középiskolai oktatása, de nem a magyar irodalom keretében, vagy ha ott, akkor a heti órák számának arányos felemelése után. Azonban a néprajz tanításához fűződő érdekek olyan

nagyok, a kitűzött célok is úgy valósíthatók meg legjobban, ha külön tárgyként vezetnék be a középiskola megfelelő osztályaiba. A magyar társadalom egységesítése felé igen nagy lépést jelentene ez az intézkedés, különösen ha kiegészítették a másik irányban való hasonló lépéssel. Ha a ma még szórványos és kísérletjellegű népművelési tanfolyamok, népfőiskolák megszervezve és mennél nagyobb körre terjesztve arról is gondoskodnának, hogy a falusi lakosság viszont vegye át a városi műveltségéből azt, ami magyar: elsősorban a magyar történelmet és irodalmat.

FÁBIÁN ISTVÁN